

URTX

ELS SISCAR D'AGRAMUNT: UNA FAMÍLIA D'ERUDITS
AL PARLAMENT ESPANYOL DEL SEGLE XIX

Quintí Casals Bergés

ELS SISCAR D'AGRAMUNT: UNA FAMÍLIA D'ERUDITS AL PARLAMENT ESPANYOL DEL SEGLE XIX

Abstract

La familia Siscar de Agramunt fue la más conocida y con más influencia del norte del Urgell durante el siglo xix. En esta centuria, dos de sus miembros fueron elegidos parlamentarios españoles: Ramon de Siscar Calderón y su hijo, Ramon de Siscar Montoliu. Aun así, el web del Congreso de los Diputados y algunas biografías los han confundido cómo si fueran una misma persona y, más grave, los han cambiado el apellido, de forma que han llegado a ser conocidos, los dos, como Ramon de Siscar Agramunt. Con el presente artículo, desvanecemos todas las dudas generadas e identificamos las dos personas y sus trayectorias por separado, así como las relaciones sociales que desarrollaron. Además, aportamos información sobre su vida y sus contribuciones a la cultura de Agramunt.

The Siscars of Agramunt were the most well-known and influential family from the north of Urgell during the nineteenth century. In this century, two of the family's members were elected to the Spanish Parliament: Ramon de Siscar Calderón and his son, Ramon de Siscar Montoliu. Even so, the website of the Congress of Deputies and some biographies have mixed them up as if they were same person and, more seriously, have changed their surname, to the point where they have ended up being known, both of them, as Ramon de Siscar Agramunt. With the present article, we aim to clear up any doubts and identify the two individuals and their trajectories separately, as well as the social relationships they developed. In addition, we will provide information on their lives and contributions to the culture of Agramunt.

Paraules clau

Siscar, Agramunt, Montoliu, Sagarra, renaixença, liberalisme

Els Siscar d'Agramunt

El cognom *Siscar*, que també solia escriure's com a «Ciscar» (fins i tot en el mateix *Diari de Sessions de les Corts*) (DSC), provenia de la franja aragonesa, del poble de Siscar, actual Calladrons (Baixa Ribagorça).

Segons Lluís Pons,

en una data posterior a l'any 1372 i amb tota seguretat abans de 1386, un Ramon de Siscar, senyor del Lloc de Siscar, al regne d'Aragó, contreu matrimoni amb Esclarmunda, filla de Berenguer Llorens, carlà d'Os. Degut a aquest enllaç els Siscar s'estableixen a Os, on viuran fins a finals del segle ^{xvii}.²

Amb tot, almenys des del segle ^{xv}, els Siscar eren una família de nobles assentada a Os de Balaguer, on trobem Alemany de Siscar com a cavaller de Balaguer, que va assistir a les Corts de Barcelona de 1416. Un descendent seu, Montserrat de Siscar, era donzell de Balaguer i ja apareix com a castlà d'Os a mitjan segle ^{xvi}. El seu fill, Ramon de Siscar, també era castlà d'Os i va assistir a les Corts de Monsó el 1585. Per tant, els Siscar van ser propietaris del castell d'Os, conegut popularment com a «Malignum Castrum», des del segle ^{xvi} fins a l'any 1990, en què uns descendents seus van fer-ne donació a l'Ajuntament d'Os.

Aquest darrer Ramon de Siscar es va casar amb Isabel Joana Saportella i van tenir un fill, Ramon de Siscar Saportella, nat a Os de Balaguer el 28 de juny de 1598, que va participar a les Corts de

Montsó de 1626 com a castlà d'Os i senyor de Valldellou, Salgar i Penelles. Casat amb Francesca Gravalosa Rimar, natural de Balaguer, va fer testament el 1640.

Fill primogènit i hereu d'aquest matrimoni fou Ramon de Siscar i Gravalosa, natural d'Os, que a mitjan segle ^{xvii} (1658), es casava en segones núpcies amb Maximiliana Solanes Benet (? -1662), una pubilla agramuntina filla d'un ric mercader, Pere Solanes, que era senyor de Mafet i tenia una gran propietat a la Canosa. Tanmateix, els Siscar, tot i que ja regentaven, el 1673, un ric patrimoni al terme d'Agramunt (Penelles, Salgar i Oliola), continuaven vivint a Os de Balaguer, on va morir Ramon de Siscar Gravalosa el 18 d'abril de 1678. Entre les seves possessions rústiques, la finca més emblemàtica i coneguda fou el bosc del Siscar, situat a l'extrem meridional del terme d'Oliola.

A banda, Ramon Siscar Gravalosa tenia un germà important, Francesc, que fou arquebisbe d'Àger i que el 1662 va presidir un sínode de bisbes.³

Fruit del matrimoni entre Ramon i Maximiliana va nàixer, encara a Os de Balaguer, Ramon de Siscar i Solanes, el 16 d'agost de 1661, que, seguint aquesta línia d'ascens social, el 17 de gener de 1680 obtenia el privilegi de noblesa concedit pel rei Carles II. Aquest Ramon de Siscar Solanes va assistir a les Corts de 1701 i 1706, essent habilitat com a noble el 1701 per *rescripto regio*. En aquelles Corts es mostrà partidari de l'arxiduc Carles d'Àustria durant la Guerra de Successió. També es va possessionar, el 1673, de

² Lluís PONS, «La família de Siscar», papers d'aquest historiador conservats a l'Arxiu Municipal d'Agramunt (AMA). A més, a l'Arxiu Municipal d'Agramunt hi ha tota la documentació de casa Siscar, la qual ens ha servit per detallar-ne la genealogia.

³ *Constitutiones Sinodales veteres et novae abbatibus nunc Archipresbyteratus ageren recolectae ex Synodis Dioecesanis de 1285 usque ad Synodum celebratam per Illustrem Admodumque Revmo Franciscum de Siscar y de Gravalosa die 4 Septembris anno 1662*, Barcelona, Figaró, 1665.

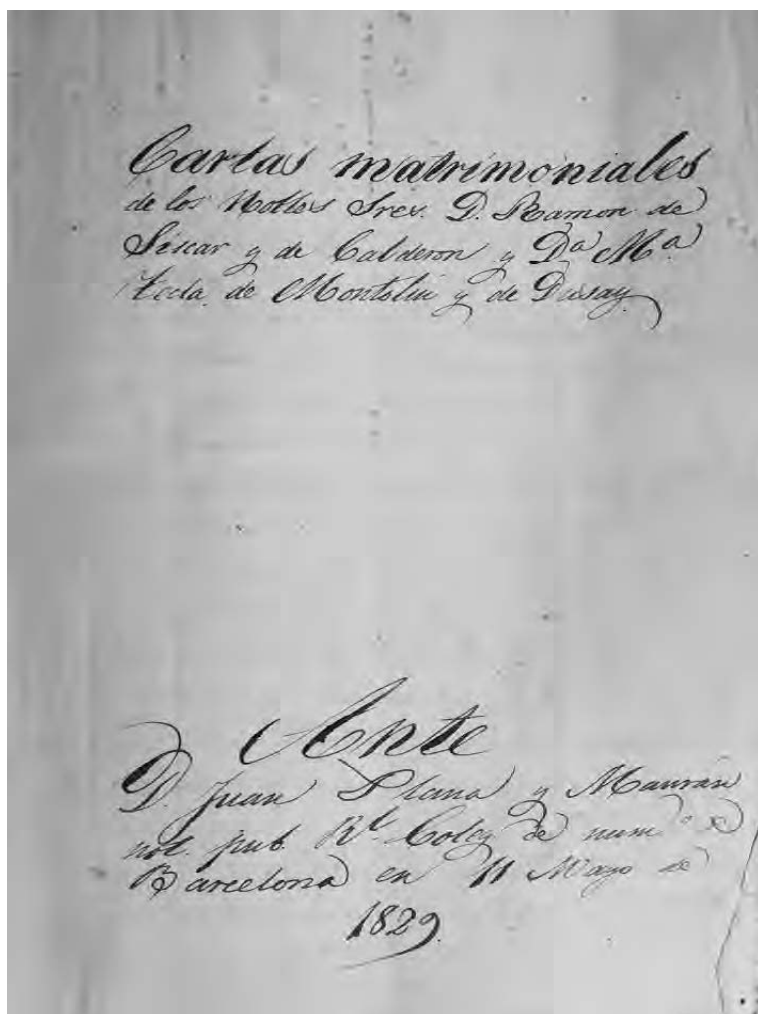

Figura 1: **Cartes matrimoniales entre Ramon de Siscar y de Calderón i Maria Tecla de Montoliu y de Dusay** (1829).
Font: Arxiu Municipal d'Agramunt.

les propietats de Pere Solanes, el seu avi matern.⁴ Casat amb la barcelonina Maria Rosa Fivaller i Torres el 1687, van fixar la residència al carrer de Sant Joan d'Agramunt, on hi havia els coneguts coberts de cal Siscar. El pas dels anys consolidà la família com una de les més influents de l'Urgell. Tanmateix, en morir Ramon de Siscar Solanes, el 9 de juny de 1745, fou enterrat, com era tradició, a Os de Balaguer.

A banda, una germana seva anomenada Eufràsia es casava, el 1678, amb Francesc Guiu Escolà, donzell de Lleida i doctor en Dret, que fou el darrer paer en cap de l'Ajuntament de Lleida en època austriacista (1706).⁵

El matrimoni Siscar Solanes va tenir cinc fills. El primogènit fou Manuel de Siscar i Fivaller, l'únic de tota la relació de primogènits que no portà el

nom de Ramon, el qual va nèixer a Agramunt el 25 de desembre de 1698 i va morir a la mateixa vila el 18 d'abril de 1785. Manel es presentava com a noble carlà d'Os i Santa Linya, i senyor de Seganta, Valldellou, el Salgar i Pinell. Casat amb Gertrudis de Rocabruna i Ponts el 1747, fou el continuador de la línia Siscar ja definitivament instal·lada a Agramunt.

Amb tot, també foren coneguts els seus germans Antoni (-1798), doctor en Dret i assessor de la Casa del Mar a Barcelona, i Ramon, nat a Agramunt el 30 de desembre de 1709, que es llicencià en Dret (1739) i més tard assolí el grau de doctor. El 1742 fou admès com a advocat de la Reial Audiència de Catalunya i, l'any següent, era nomenat alcalde major de la vila d'Agramunt (de 1743 a 1752).⁶ En morir, l'any 1798, va deixar tots els seus béns al seu nebot i futur hereu de la casa Siscar, Ramon de Siscar i Rocabruna.

Finalment, hi havia dues germanes més: Josepa, casada amb el ciutadà honrat de Lleida Francesc Mallada, i Maria Ventura, casada el 1715 amb Felix Guiu, noble de Lleida i fill de Francesc Guiu Escolà.

Fruit del matrimoni entre Manel de Siscar i Gertrudis Rocabruna nasqueren set fills. El primogènit fou el citat Ramon de Siscar i de Rocabruna, nat a Agramunt el 16 de gener de 1748, senyor del castell, lloc i terme de la *Buel·la* i castlà d'Os. Confirmant la influència de la família a la vila, el 1785 constava com a regidor degà de l'Ajuntament d'Agramunt, el càrrec civil més important, només reservat per als nobles, i que solia desenvolupar-se de manera vitalícia un cop s'assolia.

Al segon, Francesc de Siscar i Rocabruna, advocat de la Reial Audiència de Barcelona i cavaller de l'orde de sant Joan de Jerusalem,⁷ se li deu una còpia que va fer, el 1793, de l'índex de documents elaborats per l'erudit Jaume Caresmar (1717-1791), la qual es conserva manuscrita, avui, a la Biblioteca de Catalunya.⁸ Un altre germà menor, Marià, fou eclesiàstic benedictí. D'un altre germà, anomenat Manel, no en sabem gran cosa, i de les seves germanes Josepa, Antònia i Gertrudis, només coneixem que Josepa de Siscar i Rocabruna ingressà al convent de Nostra Senyora de Sant Joan de Jerusalem d'Alguaire, ubicat a Barcelona, el 1777.⁹

L'hereu, Ramon de Siscar Rocabruna, es casà, el

⁴ Francisco José MORALES ROCA (1983), *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Ediciones Hidalguia, p. 105

⁵ Quintí CASALS (2002), *Polítics de Lleida*, Lleida, Universitat de Lleida, p. 87.

⁶ Ramon BERNAUS, (2015) «Els alcaldes majors», *Sió*, núm. 618, p. 43-45.

⁷ Josep Maria DE SAGARRA (1981), *Memòries*, Barcelona, Edicions 62 i «la Caixa», p. 104-105.

⁸ *Índice de los papeles ms. contenidos en los diferentes volúmenes del difunto Dr. Dn. Jaime Caresmar, canónigo regular del Real Monasterio de las Avellanas*, Manuscrit, 1793.

⁹ S. Eustoquia Virgen: *drama para cantarse en musica el día 27 de mayo de 1777, en la solemne profesion de la noble señora Da. Josefa de Siscar y de Rocabruna, en el ilustre monasterio de Nuestra Señora y San Juan*

1783, amb la pubilla barcelonina María Antonia Fernández de Calderón i Verthanón, filla única del baró de Santa Marta de las Arenas, Antonio Fernández de Calderón, i María Francisca de Verthanón. Ramon i Maria van fixar, probablement després de la seva boda, la residència a Barcelona, tot i que també passaven temporades a Agramunt. El seu primogènit, Ramon de Siscar i Calderón (Barcelona, 06.08.1792-1850), va estudiar Dret, exercí d'advocat i fou un noble molt il·lustrat. Segons Josep Maria de Sagarra, hi havia un germà seu més petit, Francesc de Siscar Calderón, que es casà amb Eulàlia Montoliu Erill i era membre de la rànica aristocràcia catalana que vivia de les seves propietats. Amb tot, Ramon només va tenir quatre germanes més: Raimunda, Francesca, Maria del Carme i Gertrudis. En aquest sentit, hem localitzat Maria del Carme de Siscar Fernández de Calderón, casada amb Joaquín Alberto de Monner, noble, natural i veí de Fonç (Osca), probablement mort el 1856. Aquests foren els pares de Francisco Maria de Monner i de Siscar (1831-?), advocat instal·lat a la Seu d'Urgell, on residia amb la seva esposa, Antonia Joaquina de Monner i Duc de Lurville. Foren pares de Joaquín Manuel de Monner de Siscar (nascut a Fonç, Osca), que s'interessà pels béns que tenia la família a la Conca Dellà, comprant i venent diferents terres a Isona, i aconseguint l'any 1863 la propietat de l'heretat de Faidella, un mas de més de cent cinquanta jornals de llaurar situat al terme d'Abella de la Conca. També hem trobat referències de Gertrudis de Siscar Calderón, casada amb l'advocat Cayetano de Dou-Tayadella Croses el 1807.

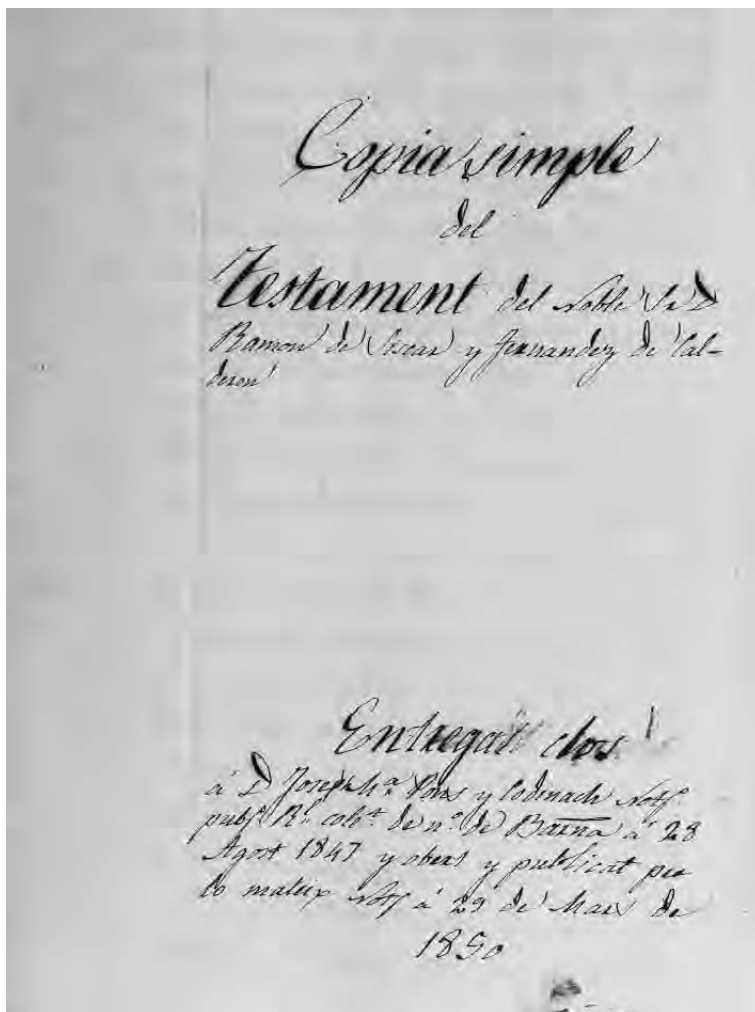
Del primogènit, Ramon de Siscar i Calderón, podem dir que era un home culte i influent a la província de Lleida. El 1807, publicava la seva tesi *Has philosophie conclusions*, i el 1829 constava com a subscriptor de la *Crònica de Pujades*. El 8 d'abril de 1845 entrava a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en la secció d'Història, on el 3 de febrer de 1846 llegia una memòria sobre l'Europa dels segles XIV i XV, amb especial atenció a la Corona d'Aragó.

Va morir el 1850, tot i que alguns historiadors i arxius (com el del Congrés dels Diputats) l'han assimilat amb el seu fill, Ramon de Siscar i Montoliu, que fou diputat a Corts, posteriorment, el 1863 i 1865, quan en realitat foren dues persones diferents.¹⁰

Dedicat des de molt jove a la política, Ramon de Siscar i Calderón va formar part del grup de ciutadans que la Diputació de Barcelona va triar el

de Alguayre del Orden Militar de San Juan de Jerusalem en la ciudad de Barcelona, Barcelona, Francisco Suria y Burgada, 1777, i Relacion de los meritos, titulos y exercicios literarios del doctor D. Francisco de Siscar y de Rocabrana, caballero de justicia recibido en la Orden de San Juan de Jerusalem y abogado de la Real Audiencia de Cataluña, Madrid, 1787.

¹⁰ En aquest article, inserim la primera pàgina del seu testament, redactat el 1847 i obert el 1850.

1822 per formar la Societat Econòmica d'Amics del País, i també va ser vocal de la primera Diputació de Lleida, creada el 5 de maig de 1822.

En la dècada de 1830 es va distingir com un polític d'envergadura que es va situar en el liberalisme del «justo medio» de Martínez de la Rosa i en l'oposició moderada quan aquest va ser substituït per Mendizábal. En un territori com Lleida, on els moderats que actuaven en la dècada de 1840 solien tenir un passat absolutista o, com a mínim, no s'havien caracteritzat pels seus principis liberals, Pascual Madoz n'afirmava (en un discurs al Congrés de gener de 1849) que Ramon de Siscar i Calderón era l'única persona important de tota la província a qui veritablement es podia considerar com a moderada i no absolutista.

Amb aquest tarannà polític, fou escollit procurador per a la província de Lleida el 1834, diputat per Barcelona el 1840, i senador per Lleida el 1837, 1839, 1840, 1841, 1843 i 1844. En aquest darrer any, Isabel II li concedia, l'1 d'agost de

Figura 2: Testament de Ramon de Siscar y Fernández de Calderón, publicat el 29 de març de 1850. Font: Arxiu Municipal d'Agramunt.

1844, el nomenament de comanador de l'orde d'Isabel la Catòlica: «queriendo dar una prueba de mi Real aprecio».¹¹

Casat amb la tarragonina Maria Tecla Montoliu Dusai (Tarragona, 1802 – Barcelona, 1889), filla del noble tarragoní Plàcid Manuel de Montoliu i Bru (1767-1848) i de Felipa Dusai, van tenir un mínim de dos fills: Ramon i Maria Antònia de Siscar Montoliu.

Ramon de Siscar i Montoliu (1830-1889) fou l'hereu de la nissaga —en tornarem a parlar més endavant—, i la seva germana es casà amb Ramon Maria de Sagarra i de l'Espanol (Barcelona, 1832 – Santa Coloma, 1873).

A partir d'aquest moment, les famílies dels Siscar, Montoliu i Sagarra formaren un triumvirat amb gran poder polític a Catalunya a mitjan segle XIX, lligades per uns estrets llaços familiars. El coneixement d'aquestes tres famílies ens pot aportar molta llum al procés d'integració de la noblesa catalana de rel agrària al sistema liberal espanyol desenvolupat a mitjan segle XIX.

Els Montoliu de Tarragona

Els Montoliu eren una família de renom i coneguda a la província de Tarragona des de, pràcticament, el segle XVII. Plàcid Manuel de Montoliu i Bru, senyor del Morell, Millà i Alberola i cavaller de l'orde de sant Joan de Jerusalem, fou escollit diputat per a les Corts de Cadis el 24 de gener de 1810, durant la Guerra del Francès. Abans, fou escollit diputat del Corregiment de Tarragona en la Junta Suprema del Principat de Catalunya i, posteriorment, fou regidor de Tarragona de 1815 a 1824 i regidor perpetu de l'Ajuntament de Tarragona de 1826 a 1830. Es va casar amb Felipa Dusai i Martí, el 1792, amb la qual va tenir set fills. Des de sempre, els Montoliu vivien de les rendes que els donaven els seus senyorius de la Noguera (castlans de Tartareu, Claramunt i Montlleó i jurisdicció a Millà i Alberola) i el Tarragonès (senyors del Morell des de 1769).

Al Morell hi tenien un gran casal —anomenat dels Montoliu encara—, que antigament havia estat un castell i es reconstruí com un palau a finals del segle XVIII. Grans propietaris tostemps, el seu net, Plàcid Maria, era un dels cinquanta majors contribuents territorials de Tarragona el 1873 i 1894, i un dels vint majors contribuents per al pagament del subsidi industrial i comercial. Una idea del potencial econòmic de la família ens l'ofereix una notícia de 1872, en la qual s'informava que Plàcid Maria reclamava davant la Comissió Provincial per una taxa imposada per

l'Ajuntament de Tarragona sobre els carruatges de luxe, la qual es retirà el 1873 per ordre legal.

Mort el primer fill de Plàcid Manuel de Montoliu i Bru, el 1793, el següent, Francesc de Paula Montoliu i Dusay (1794-1857), fou l'hereu del patrimoni familiar. Aquest, casat amb Josepa de Sarriera i de Pinós, fou el pare de Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera, cosí de Ramon de Siscar i Montoliu, amb qui va mantenir una estreta relació familiar.

Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera va néixer el dia 18 de novembre de 1828. Va estudiar Dret i va esdevenir advocat. D'idees molt conservadores, va tenir una posició monàrquica borbònica durant la tercera carlinada, per la qual cosa la Corona li concedí, el 1876, el títol de marquès de Montoliu.

Casat, el 5 de maig de 1860, amb Pilar de Togores i Zaforteza, van tenir deu fills. Segons deia el seu parent, Josep Maria de Sagarra, a *La Vanguardia* (21.05.1961, p. 9): «A este padre, tan de su época y de su clase, le salieron cinco hijos qué representaron, en un espiritual sentido, la revolución y la rebeldía y la vanguardia del momento; fueron el reverso de la medalla paterna».

Sagarra es referia primer a Francesc de Montoliu i de Togores (Tarragona, 09.02.1861-10.05.1892), enginyer agrònom, teosòfic i virtuós del violoncel (va morir jove); en segon lloc, a Cebrià (Palma, Mallorca, 1873 – Albuquerque, Nou Mèxic, 1923), arquitecte, urbanista i divulgador de la cultura anglosaxona; en tercer, a Josep, que heretà el títol de marquès; en quart, a Manuel de Montoliu (Barcelona, 1877-1961), que fou un destacat crític i historiador de la literatura, i en cinquè, a Plàcid, exmilitar i esportista. La família residia en una antiga casa senyorial del carrer Cavallers de la ciutat de Tarragona, encara que el pare posseïa diferents residències a Barcelona i en altres municipis.

Plàcid Maria de Montoliu era també un home amb un fort sentiment religiós, molt cultivat i implicat en el desenvolupament econòmic de la província de Tarragona. Compromés també en política, les seves accions van deixar empremta en la societat de l'època, fet que es reflecteix a la premsa. Així, des de 1861 el seu nom apareix en els diaris locals de Tarragona enmig d'anuncis de companyies d'assegurances i de projectes innovadors, com La Bienhechora Catalana, una societat asseguradora amb una vessant d'obres socials i benèfiques que intentava atreure petits capitals als seus objectius. Dos anys després, el 1863, es va presentar a les eleccions per a diputat provincial, amb el Partit Moderat, juntament

¹¹ AHN, ESTADO, 6331, exp. 80.

amb Pedro Gussi. Tanmateix, foren derrotats pel candidat progressista Rafael Cañellas. Un fracàs que no el va fer desistir dels seus propòsits de participar activament en la vida política de Tarragona, per la qual cosa l'any següent, el 1864, es va presentar a les eleccions per a regidor del segon districte. Ja dins l'Ajuntament, fou escollit alcalde de Tarragona per al bienni 1865-1867. Com a alcalde, va encetar un ventall d'iniciatives per millorar i reanimar econòmicament la ciutat. Així, va donar impuls a diverses obres municipals per ocupar la classe treballadora, com les de la futura rambla de la Unió; va fer prevenció de les malalties epidèmiques donant suport a la Junta de Beneficència, o va promoure la cultura (va exhortar els veïns a participar en l'Exposició Universal de París de 1867).

Paral·lelament, també va orientar els seus esforços en l'agricultura, ja que gestionava directament la seva gran hisenda. En aquest camp va aportar un punt de vista científic encaminat a fer-la més productiva i a lluitar contra la fil·loxera. Són interessants les publicacions de Plàcid Maria sobre el món vinícola català (estudis sobre el cuc de la vinya), les quals van ser publicades sota l'emparedat de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. A més, el 1872 va esdevenir president de la subdelegació de l'Institut, del qual no es desvinculà mai més. En el camp agrari va tenir nombrosos èxits: obtingué el tercer premi en l'exposició agrícola de 1873 a Barcelona per els seus llegums i cereals, etc.; i el 1875 exercia de comissari president de la Comissió d'Agricultura de la Província de Tarragona.

Des d'aquest lloc va oferir a la Diputació de Tarragona la seva finca de la Pineda perquè s'hi instal·lés l'Estació Vitícola i Enològica; va formar part de la Comissió Provincial de defensa de la fil·loxera en qualitat de viticultor i es va mostrar contundent en la lluita contra la plaga.

Esperonat per la tensió política del Sexenni Democràtic (1868-1874), publicà una obra que tingué bastant ressò: *¿Don Alfonso o Don Carlos? Estudio histórico-legal acerca del derecho de sucesión a la Corona de España*, en la qual pretenia examinar «sin pasión alguna política, sino solo a la luz del Derecho y la legalidad, la cuestión debatida entre el derecho a la corona de Don Alfonso o Don Carlos» (*Diari de Tarragona*, 22.02.1872), oberta per la tercera carlinada (1872-1875). En aquell treball, editat diverses vegades en impremtes de Barcelona els anys 1872, 1876 i 1883, Montoliu s'inclinava a favor de la Restauració d'Alfons XII, per la qual cosa, segons informava el *Diari de Tarragona* (30.01.1875), la reina Isabel II li adreçà una carta d'agraïment.

En conseqüència, durant la Restauració bor-

bònica va prendre un paper capdavanter en la política tarragonina. Així, el 1875 assolí el càrrec de president de la Diputació Provincial, on ja havia participat com a diputat, i l'any següent (1876) accedia al Parlament en ser escollit diputat per Tarragona. Com hem dit més amunt, per aquell suport incondicional a la monarquia alfonsina i als principis conservadors, la Corona li concedia, el 4 de juliol de 1876, el títol de marquès de Montoliu. L'any 1879 fou reelegit diputat per Tarragona, un càrrec que ocupà fins al 1881. Finalment, assolí el màxim reconeixement polític l'any 1884 quan fou nomenat senador per la província de Tarragona.

Durant aquells anys va entrar a formar part de la Companyia del ferrocarril secundari de Cervera-Guissana-Ponts, la qual va dirigir fins que dimití el 1891, després que el projecte experimentés greus problemes econòmics. Montoliu va consagrar els últims anys de la seva vida al projecte del ferrocarril transversal de Catalunya, que pretenia l'articulació i el desenvolupament harmònic del territori mitjançant la creació d'un gran cinturó de comunicació que permetés la connexió de la Catalunya central amb dos ports situats al nord i sud de Barcelona –Tarragona i Roses–, amb el qual es pretenia evitar la concentració del trànsit a Barcelona. El projecte va fracassar i va comportar la ruïna de Montoliu, que, com a gerent, va fer-se càrrec dels deutes amb la seva fortuna personal.

Un cop finalitzat l'encàrrec de senador, el marquès de Montoliu es retirà de la vida política, tot i que continuà essent una persona activa en el desenvolupament socioeconòmic de la regió. D'aquesta manera, el 1894 apareixia entre les personalitats que es van reunir per constituir la Comissió Provincial de la Creu Roja, la qual donà

Figura 3: **Els Porxos de Con Siscar** a la Plaça de Sant Joan d'Agramunt. Font: Arxiu Municipal d'Agramunt.

més ambiciosa: *Sigil·lografia catalana: inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya* (1916-1932, tres volums en cinc toms), obra molt valorada internacionalment, que havia merescut ja el 1912, quan estava en procés d'elaboració, el Premi Martorell, i que el 1935 va rebre el Premi Duseigneur de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres de París.

En el terreny ideològic, partí del carlisme familiar i anà evolucionant cap a un catalanisme catòlic, que a principis del segle xx ja fou de tipus polític, a partir del seu ingrés a la Lliga Regionalista i la seva col·laboració a *La Veu de Catalunya*. El 1905 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona (1906-1909), en la candidatura de la Lliga. A principis dels anys vint se n'allunyà, disconforme amb la política de participació en el Govern espanyol, i evolucionà cap a posicions més nacionalistes, fins i tot amb un cert component independentista i republicà, que el dugueren a ingressar a Acció Catalana, creada el 1922.

A les eleccions per a la Diputació de Barcelona del 10 de juny de 1923, fou un dels dos candidats d'Acció Catalana elegits. Va ocupar el càrrec des d'agost de 1923 fins al Reial decret de 12 de gener de 1924, de dissolució per part de la dictadura de Primo de Rivera de les diputacions elegides per sufragi.

Ramon de Siscar i Montoliu i la seva relació amb Agramunt

Contemporani i parent de Plàcid Maria de Montoliu i de Ferran de Sagarra fou Ramon de Siscar i Montoliu (Reus, Tarragona, 1830 – Barcelona, 1889), un advocat i ric propietari que va néixer a Reus el 1830, on vivia habitualment, tot i que també tenia casa a Barcelona i conservava la llar del carrer Sant Joan d'Agramunt, on feia estades.

El seu lligam amb la vila urgellenca fou molt especial, fins al punt que la va representar com a diputat a Corts pel seu districte el 1863 i 1865. També fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona el 1875 i 1884 pel Partit Conservador, del qual no es desmarcà des de la Restauració borbònica (1876) fins al dia que morí.

Com hem dit a bastament, Ramon de Siscar, provenia d'una família aristocràtica. Després d'estudiar humanitats, amb especial interès pel grec i el llatí, es llicencià en Dret a la Universitat de Barcelona el juliol de 1852. Interessat en la història, estudià amb deteniment el passat d'Agramunt, cosa que plasmà en alguns treballs que li valgueren l'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el 24 de març de 1860, i a la directiva del Ateneu Català de Barcelona el 1863.

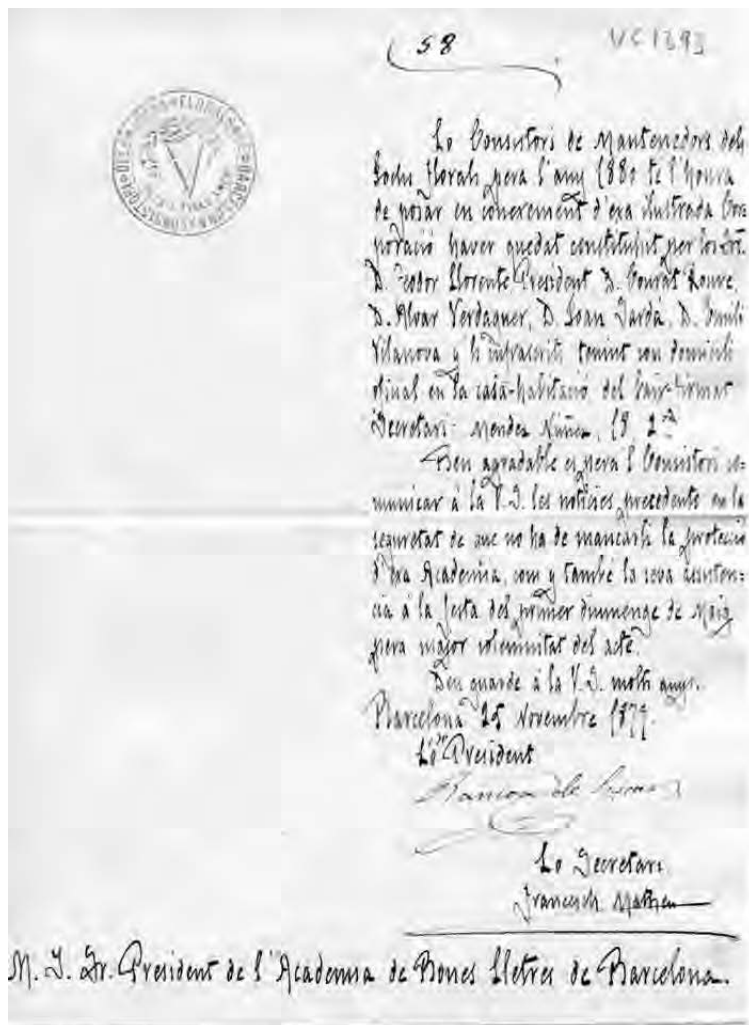

Figura 5: **Signatura de Ramon de Siscar i de Montoliu (1879).**

Font: Accademia de Bones Lletres de Barcelona.

Ramon de Siscar Montoliu es casà en primeres nupcies amb Matilde Martínez de Arizala i Bobadilla, amb qui va tenir una filla, Pilar, que es feu monja. Posteriorment, el 1871 es casà per segon cop amb la noble tarragonina Xaviera Castellarnau (?– Barcelona, 12.12.1901), amb qui va tenir tres fills: Ramon, Josep Maria (Barcelona, 1873 – Agramunt, 25.03.1938) i Maria. L'hereu fou Ramon de Siscar Castellarnau, que va portar mala vida (era ludòpata), i acabà matant la seva mare, Xaviera, el 12 de desembre de 1901, perquè aquesta es negava a donar-li diners per a les seves despeses particulars. Detingut després del tràgic succés, acabà els seus dies a la presó. El segon fill, Josep Maria, s'encarregà del patrimoni dels Siscar i fixà la residència a Agramunt. Tot i que va casar-se amb Concepció Quer, no va tenir descendència.

Preocupat pel progrés de la vila, Josep Maria de Siscar fou el fundador i primer president del Sindicat Agrícola d'Agramunt (1917) i afavorí l'arribada dels Germans de la Salle a la ciutat. A més, fou alcalde de la vila el 1920-1921. Després de la seva mort, el patrimoni dels Siscar fou venut en diversos lots, i la casa, fins i tot, fou destruïda el 1938 arran dels desperfectes patits en els bombardejos de la Guerra Civil (1936-1939).

Però tornant a Ramon de Siscar i Montoliu, que en la revista *El Àncora*, (núm. 630 (22.09.1851), p. 1334) apareixia clarament com a cap de la nissaga agramuntina el 1851, podem dir que seguí la petja política del seu pare i es mostrà sempre liberal moderat. Confós en moltes fonts bibliogràfiques amb el seu progenitor, Ramon de Siscar i Calderón, alguns estudis n'han obviat la figura i transcendència política i intel·lectual. Probablement, la confusió s'ha pogut afavorir pel fet que durant més de cinc segles gairebé tots els hereus de casa Siscar s'han anomenat Ramon.

Tanmateix, avui en dia podem precisar clarament que Ramon de Siscar i Montoliu era fill i hereu de Ramon de Siscar i Calderón, també polític i historiador, que morí el 1850. Com ja hem dit més amunt, la família Siscar era una de les majors propietàries rústiques de la província de Lleida, ja que el 1861 ocupava el desè lloc, pagant 3.297 rals de billó, i el 1875 el quart, amb una contribució de 3.146 pessetes. Els seus béns es repartien entre Agramunt, Os i Oliola, els municipis lleidatans on pagava contribucions, a banda de les altres possessions que tenien a Barcelona i Tarragona.

En aquest sentit, la majoria de documents on apareix, el seu nom s'acompanya amb el qualificatiu d'«hisenda». Només hem detectat la seva participació en la fundació i el consell de vigilància de La Bienhechora Catalana, una societat d'assegurances i caixa d'estalvis en què, com hem vist, també participava el seu cosí Plàcid Maria Montoliu. Per tant, Ramon de Siscar i Montoliu, gràcies als ingressos econòmics que li atorgaven les seves propietats, podia portar una vida folgada i dedicar-se a la seva gran passió per les humanitats. D'aquesta manera, el 1857 va fer un viatge pel Pròxim Orient i Europa. Posteriorment, en alguns escrits, manifestà un gran entusiasme pel que va veure a Grècia i Palestina, i es consolidà com un dels grans erudits catalans del moment. En aquest viatge adquirí material arqueològic que cedí a algunes institucions culturals catalanes.

Fou membre de la Reial Acadèmia d'Història de Madrid i el 24 de març de 1860 ingressava a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, on, l'1 de març de 1861, llegia un treball sobre el seu viatge a Atenes, en el qual descrivia les antiguitats de l'Acròpolis. Fou acadèmic de Bones Lletres fins al 5 d'abril de 1868, data en la qual fou elegit de Belles Arts, i en fou tresorer de 1872 a 1880.

El 6 de març de 1872 llegia una rigorosa traducció castellana en vers de les *Geòrgiques* de Virgili, publicada el 1881, i diversos treballs d'història de la vila d'Agramunt. En la sessió del 9 de gener de 1877 l'Acadèmia li encarregà, en qualitat d'expert i col·leccionista, ordenar el monetari de la institució, molt desajustat pels nombrosos trasllats experimentats, quan aquest fons s'havia de traslladar del convent de Sant Joan a la capella de Santa Àgata. En clar ascens dins la institució, el 23 de novembre de 1878 en fou nomenat vicepresident. En l'Acadèmia s'encarregà de nombroses gestions adreçades a la conservació dels arxius i la recuperació i publicació dels codis catalans. Així, edità, conjuntament amb el destacat poeta lleidatà Lluís Roca i Florejacs, els *Costums de Lleida* (22.04.1879). Anys després, el 14 de desembre de 1885, presidia la sessió en la qual Jacint Verdaguer llegí uns fragments del seu poema *Canigó*. Finalment, a la sessió del 14 de gener de 1889 s'informava de la seva defunció, esdevinguda entre el novembre i el desembre de 1888. Cobrí la seva vacant (medalla V) el seu nebot, Ferran de Segarra i de Siscar, que en feu l'elogi. La seva relació amb la conservació del patrimoni fou ben evident, sobretot perquè la sigil·lografia i la numismàtica eren fonts auxiliars altament valorades en la recerca històrica, les quals contribuïren a l'autenticació de documents i a la lectura arqueològica.

A més de les traduccions de Virgili en castellà, també traduí algunes *Odes* d'Horaci al català, que foren publicades a *La Il·lustració Catalana* i el *Calendari Català*. Com a historiador se centrà en la història d'Agramunt (l'Urgell), on tenia interessos familiars i patrimonials. Publicà *La iglesia parroquial de Agramunt* (1880), inclosa també a *Album històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa provincia per los senyors en Joseph Pleyan de Porta y en Frederich Renyé y Viladot* (Lleida: Estampa de Joseph Sol Torrens, 1880) i *La carta puebla de Agramunt y los privilegios concedidos a la misma villa por los condes de Urgel hasta la extinción de la Casa de Cabrera (1163-1314)* (1884), un treball que també fou llegit a la Reial Acadèmia de Bones Lletres el 14 de gener de 1884 i publicat a les memòries (IV, 1887). A *La Hormiga de Oro* publicà amb pseudònim un article titulat «El primer libro impreso en Tarragona en 1484» (1887).

Siscar fou un gran bibliòleg i numismàtic, que reuní una gran biblioteca i una interessant col·lecció de monedes. Alguns dels manuscrits que atesorà es troben avui en dia a la Biblioteca de Catalunya.

Conclusió

Aquest article tenia dos objectius definits. En primer lloc, pretenia situar i delimitar les figures històriques de Ramon de Siscar Calderón i el seu fill, Ramon de Siscar Montoliu, com dues personalitats diferents en el context social, polític i cultural de la Catalunya del segle XIX. La raó, ben senzilla, era que sovint han estat confosos com una mateixa persona, fins i tot en èpoques recents.¹³

En segon lloc, un cop identificats els Siscar en el segle XIX, hem pretès dibuixar la xarxa de parentius que desenvoluparen amb algunes famílies de l'aristocràcia de Catalunya, principalment amb els Montoliu tarragonins i els Sagarra barcelonins.

El resultat d'aquest conjunt de relacions que hem presentat en aquest treball mostra com les poderoses famílies que provenien de l'Àntic Règim absolutista anterior a 1832 van saber adaptar-se als nous temps liberals; de manera que, a través del Partit Moderat, sobretot, aconseguiren poder polític a les ciutats on vivien i, fins i tot, a escala nacional.

A banda, també hem volgut mostrar com van adaptar els seus grans patrimonis a les noves circumstàncies econòmiques capitalistes del moment i en van saber treure rendiment per mantenir-se en el lloc més elevat de l'escala social. Aquest alleujament econòmic va permetre que molts dels seus membres es dediquessin al conreu de la cultura des de diferents camps.

Definitivament, l'estudi dels Siscar i les famílies amb les quals emparentaren ens permet arribar a la conclusió que una part del poder a Catalunya, el del sector conservador, es va construir amb els paràmetres que hem mostrat més amunt. Els Siscar adaptaren la gestió del seu patrimoni rústic al capitalisme per treure'n el major rendiment possible, cosa que els permeté, en aquesta primera època liberal en què només votaven els més grans contribuents, accedir als ajuntaments, a les diputacions provincials o el Parlament.

Paral·lelament, el seu entroncament amb unes altres famílies de notables catalans permetia el reforçament del grup conservador i la seva adaptació al nou sistema parlamentari liberal. Sens dubte, l'èxit en aquest terreny dels Siscar fou l'èxit del grup moderat a Catalunya, que perpetuà, la major part del temps, un sistema conservador en política, cultura i tradicions durant tot el segle XIX.

Annex 1: Elecció i activitat parlamentària de Ramon de Siscar Calderón

El 1834 Ramon de Siscar va ser elegit procurador per les circumscripcions de Tarragona, Barcelona i Lleida, i va acabar optant per representar aquesta última, on havia obtingut el suport unànim dels catorze electors. Va ser admès el 26 de setembre i al febrer de 1835 la Cambra li va concedir una llicència per dos mesos, que va ser prorrogada per dos mesos més en el mes d'abril.

Durant aquelles dues legislatures, les seves intervencions van ser escasses i de temes molt concrets, com la sol·licitud de certs aclariments al Govern sobre contribucions i aranzels, o sobre la Guàrdia Nacional.

Es va reincorporar a les Corts el 20 de març de 1838, quan va ser admès i va jurar com a senador per Lleida, una representació que va mantenir fins al final de la legislatura de 1845 a 1846 (amb nous juraments com a senador el 25 de maig de 1840 i el 13 de novembre de 1844). L'única excepció es va produir en la tercera legislatura de 1843, quan després de ser admès el 21 de novembre no va arribar a formar part de la Cambra i el 9 de desembre va informar que hi havia causes que li impediien de moment presentar-se. Sabem que en les eleccions de 1837 va obtenir 560 vots d'un total de 907 electors, i que en les de 1843 només va poder entrar en

Figura 6: Els Porxos de Can Siscar i la casa de la família després dels bombardejos de la Guerra Civil (1936-1939). Font: Arxiu Municipal d'Agramunt.

¹³ Vegeu, per exemple, ARXIU DEL CONGRÉS DELS DIPUTATS, «Ramon de Siscar Agramunt», <http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu/SDBuscHisDip?_piref73_1340033_73_1340032_1340032.next_page=/wc/enviarCgiBuscadorHistorico>; Josep Maria PONS (2001), *El sistema polític a Lleida durant els anys de consolidació del liberalisme censatari (1843-1868)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra; i Pilar VÉLEZ (2009), *Els capdavaners del salvament, cura i estudi del patrimoni cultural de Catalunya*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 44.

la terna de proposta de senadors de Lleida en la segona volta, en la qual va aconseguir 2.509 dels 4.607 vots emesos sobre un total de 8.078 electors inscrits.

D'altra banda, va tornar al Congrés dels Diputats el 1840 i de manera molt breu, quan va ser elegit per Barcelona com a candidat moderat en aconseguir 5.838 vots sobre un total de 9.103 votants i 13.403 electors inscrits. Va ser admès el 23 d'abril de 1840, però just un mes més tard va renunciar al càrrec de diputat per haver estat nomenat senador per la província de Lleida.

Els seus anys en el Senat van ser molt poc productius. En tot aquell temps no va realitzar ni una sola intervenció i es va limitar a participar en comissions com ara la de pressupostos, reglament del Senat, emissió de títols, arbitris, repressió de vagues o dotació de culte i clergat. L'únic destacat va ser quan en diversos inicis de legislatures va justificar la seva tardança a presentar-se a la Cambra o les seves absències per arreglar «negocis de gravetat que té pendants» (14.04.1841), per problemes de salut (22.02.1842 i 31.03.1845) que en ocasions el van obligar a prendre banys (28.05.1838 i 18.03.1845) i per assumptes que l'havien portat a traslladar-se d'Agramunt a Barcelona (21.10.1844).

Annex 2: Elecció i activitat parlamentària de Ramon de Siscar Montoliu

El final del Bienni Progressista (1854-1856) va comportar el retorn dels moderats al poder i la legislació electoral aprovada el 1846, que suposava la retallada de l'electorat i el retorn a la divisió de la província en quatre districtes: Lleida i el seu partit; Agramunt, que incloïa els partits judicials de Cervera i Balaguer, exceptuant els pobles de Santa Maria i Vilanova de Meià; la Seu d'Urgell, que integrava els partits judicials de la Seu d'Urgell i Solsona, i Tremp, que integrava els partits judicials de Sort, Tremp, Viella i els pobles de Vilanova i Santa Maria de Meià. La quota per a cada diputat era de 35.000 habitants, per la qual cosa a Lleida s'havien d'escollir quatre diputats pels seus 151.322 habitants. Per una altra banda, amb aquesta llei no s'escollien suplents. La llei de 1846 es va posar en pràctica en quatre eleccions entre 1857 i 1864. Durant aquests comicis el cens electoral de Lleida va bellugar-se entre els 3.398 electors de 1863 i els 2.876 de 1858. En total a Espanya votaven entre 139.000 i 170.000 electors.

El 31 d'octubre de 1858, Ramon de Siscar Montoliu es presentava per primer cop com a candidat moderat a les eleccions a Corts al districte d'Agramunt (Lleida), davant el negociant progressista Manuel Safont. En aquest districte hi havia 803 electors i Siscar va perdre contra

Safont. Els votants, en primera volta, foren 668, dels quals 331 votaren Safont, 214 Ramon Siscar i 122 Joan Baptista Clavé, negociant. Com que no hi havia majoria se celebrà una segona volta, en què Safont obtingué 398 dels 405 vots emesos i Ramon de Siscar només 7. Safont es donà d'alta el 17 de desembre de 1858 i fou baixa el 12 d'agost de 1863.

A les eleccions següents, celebrades l'11 d'octubre de 1863, es va tornar a presentar al districte d'Agramunt (Lleida) com a candidat moderat davant el progressista Manuel Safont. En aquest cas, va guanyar Siscar, que va obtenir 467 vots per 334 de Safont, dels 803 votants, en un cens de 1.039 electors. Siscar es va donar d'alta l'11 de novembre de 1863, va jurar el 25 de novembre i fou baixa el 23 de juny de 1864.

Durant aquesta legislatura fou vicesecretari de la segona secció (Diari de Sessions del Congrés, DSC, 1863-1864, p. 240) i va pertànyer a les comissions d'etiqueta per felicitar Sa Majestat pel naixement de la infanta Maria Eulàlia (p. 1150); de la de terrenys de l'Estat (p. 1546), i de peticions (p. 1842). A més a més, va fer dos discursos: un per a l'*Almanaque Democrático* (DSC, 1863-1864, núm. 68, 22.02.1864, p. 1028) i un altre per a l'Institut Agrícola de Sant Isidre (DSC, núm. 103, 16.04.1864, p. 1544). En el primer, Siscar defensava l'Ateneu Català, dient que

en Barcelona hay dos Ateneos, uno llamado Ateneo catalán de la clase obrera, y el otro Ateneo catalán. Del primero no ha salido ningún almanaque democrático. El que ha sido objeto de interpelación del señor Aparici, es el titulado Almanaque democrático por varios socios del Ateneo Catalán, es posterior a otro publicado por dicho Ateneo, que comprende ideas muy distintas del que nos ocupa: este último está suscrito por una minoría del mismo, que por cierto concurre poquísimos a él, y que ni representación tiene en su junta directiva, de la cual tengo el honor de formar parte.

En el segon discurs es limità a presentar una exposició de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre en què demanava la desaparició de l'augment de contribució territorial en els pressupostos del Govern.

En la darrera fase del regnat d'Isabel II assolí el poder la Unió Liberal de Leopoldo O'Donnell (21.06.1865-10.07.1866), que era un partit de centre que volia reunir els polítics no radicals dels partits moderat i progressista. En conseqüència, es va articular una llei electoral (juliol de 1865) que permetés augmentar l'electorat i regulés les pràctiques corruptes que s'havien desenvolupat amb la llei moderada de 1845. Gràcies a la nova llei, a Espanya es passà de 139.000 a 415.000 electors. A més a més, es re-

Lo Consistori de Mantenedors dels Jocs Florals per l'any 1880 té l'honra de posar en coneixement d'esa il·lustrada Corporació haver quedat constituït per los srs. D. Jodor Lorenzo, President, D. Conrat Roure, D. Alvar Verdaguier, D. Joan Gardà, D. Emili Vilanova y hi infrascrits, tenint son domicili oficial en la casa-habitació del baix-firmat Secretari: Nòndez Núñez, 18, 2.^a

Ben agradable es perà el Consistori comunicar a la V. D. les notícies precedents, en la seguretat de que no ha de mancarli la protecció d'esa Acadèmia, com y també la seva assistència a la festa del primer diumenge de maig perà major solemnitat del acte.

Doni garde a la V. D. molts anys.

Barcelona 25 Novembre 1879.

Lo President,

Ramon de Siscar

Lo Secretari,

Francisc Mather

M. L. Gr. President de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

gula que les províncies escollissin un diputat per cada 45.000 habitants. La nova llei recuperava el districte electoral únic fins als set diputats, de manera que si la seva representació superava aquest nombre es dividia en districtes electorals autònoms. Per augmentar el cens, es van rebaixar les condicions dels electors: tenir vint-i-cinc anys, ésser espanyol i pagar per contribucions directes dos-cents rals. També votaven els individus capacitats (advocats, mestres, membres d'acadèmies, rectors de parròquia, etc.). A Lleida el cens augmentà fins als 11.350 electors (3,6 % dels 314.531 habitants), els quals podien votar a les seccions habilitades (caps de partit) els set diputats assignats.

Les eleccions es van fer el 2 de desembre de 1865 i Siscar es presentava amb el Partit Moderat per tercer cop, en aquest cas pel districte provincial de Lleida. Dels 11.340 electors, només van votar 1.503, 1.000 dels quals ho van fer per Siscar, que va guanyar una plaça de diputat. Es va donar d'alta el 3 de gener de 1866, va jurar el 17 de gener i fou baixa el 30 de desembre de 1866. En aquesta legislatura només va ser vicesecretari de la sisena secció (DSC, núm. 43, 08.03.1866, p. 500) i va presentar una exposició dels secretaris d'Ajuntament de la província de Lleida, en la qual demanaven algunes millores en la discussió de la nova Llei d'ajuntaments al Congrés (DSC, núm. 81, 07.05.1866, p. 1224).

Annex 3: Obres de Ramon de Siscar Montoliu

«La Carta puebla de Agramunt y los privilegios concedidos á la misma villa por los condes de Urgel hasta la extinción de la casa de Cabrera (1163-1314): memoria leída en la sesión del 14 de enero de 1884 de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, tom 4 (1887), p. 129-194.

La Carta puebla de Agramunt y los privilegios concedidos á la misma villa por los condes de Urgel hasta la extinción de la casa de Cabrera (1163-1314): memoria leída en la sesión del 14 de enero de 1884 de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Barcelona: Imp. de Jaime Jepús, 1884, 66 p.

«La Iglesia Parroquial de Agramunt», a Joseph Pleyan de Porta i D. Frederich Renyé (ed.), *Album Pintoresch monumental de Lleyda y sa provincia*. Lleida: Estampa de Joseph Sol Torrens, 1880, 22 p.

Las Geórgicas / de P. Virgilio Marón, traducidas en verso suelto castellano por Ramón de Siscar y de Montoliu. Barcelona: Impr. La Renaixensa, 1881, 189 p.

Amb Joan Grül i Bonaventura Hernández Sana-huja, *Recull de transcripcions de làpides romanes i dibuixos de monuments romans de Tarragona*, Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, s/d.

Fonts i bibliografia

Arxiu de la Biblioteca de Catalunya (ABC), Fulls Bonsoms, registre 6934.

Arxiu del Congrés de Diputats (ACD), «Serie documentación electoral»: 10 núm. 7, 10 núm. 25, 11 núm. 13, 18 núm. 8, 48 núm. 2, 54 núm. 11, 79 núm. 5, i 86 núm. 6.

Archivo del Senado (AS), Ramon de Siscar Agramunt: ES.28079.HIS-0445-02 (certificat de naixement del pare), i Plàcid Montoliu: A.S., ES.28079.HIS-0300-03.

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona: <<http://www.boneslletres.cat/academicas.asp?op=5>> [Consulta: 1 febrer 2009]

Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, carta del president, Ramon de Siscar al Consistori dels Jocs Florals de Barcelona per al 1880, del 25.11.1879. Caixa: U-83 (05.02.01), Carpeta: UI-91, Documents: UC 1373-UC1397, Document on surt la signatura: UC-1393 (1879). *El Àncora*, núm. 630 (22.09.1851), p. 1334. (dona informació sobre la mort de Ramon de Siscar Calderon i el seu fill Ramon de Siscar Montoliu). ANGUERA, P. (2006). *Coses de Reus*. Reus: Pragma, p. 127-128.

BERNAUS, R.; BERTRAN, J. (2009). «Agramunt a les hemeroteques». *Sió*, núm. 542 (abril), p. 19-21.

Biblioteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, Hemeroteca, *Semi-Semanario Ilerdense*, 1822, núm. 1. *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, núm. 143 (23.11.1861), p. 3.

BOUZA, J. (2005). «El complejo proceso para la instauración de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País». *Revista Bibliográfica*

de Geografía y Ciencias Sociales, núm. 591.

CANYELLES, J. C. (2013). *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 269.

CASALS BERGÉS, Q. (2002). *Polítics de Lleida*. Lleida: Universitat de Lleida.

CASALS BERGÉS, Q. (2014). «Los parlamentarios de Lérida en la época isabelina». *Trienio: Ilustración y Liberalismo*, núm. 64, p. 41-90.

CASALS BERGÉS, Q. (2015). «Elecciones parlamentarias a la Lleida liberal, 1810-1868. Segunda parte: l'època isabelina (1845-1868)». *Shikar: Revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià*, núm. 2, p. 36-45.

CONGOST, ROSA (1983). «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875». *Agricultura y Sociedad*, núm. 27, p. 289-374.

La Corona, núm. 220 (22.04.1862), p. 4.

Diarios de las sesiones de Cortes. Congreso. Serie histórica (1808-1977). Madrid: Congreso de los Diputados, 2015. <http://www.congreso.es/est_sesiones/> [Consulta: 1 febrer 2019]

Diarios de las sesiones de Cortes. Senado (1834-1923). Madrid: Senado. <<http://www.senado.es/web/conocersenado/senadohistoria/senado18341923/diariosesiones/index.html>> [Consulta: 1 febrer 2019]

DOMINGO, D. (2010). «La reconstrucció d'arxius (o allò que la guerra no s'endugué dels arxius d'Agramunt». *Urtx*, núm. 24, p. 382-401.

Enciclopèdia.cat: <<http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0062966.xml>> [Consulta: 1 febrer 2019]

- GARCÍA CARRAFA, A. & A. (1962). *Diccionario heráldico y genealógico de apellidos españoles y americanos*, t. LXXXIII-LXXXIV. Madrid: Nueva Imprenta Radio.
- LLADONOSA, J. (1974). *Historia de la Diputación provincial de Lérida. Vol. I*. Lleida: Diputación Provincial.
- LLADONOSA, M. (1993). *Carlins i liberals a Lleida*. Lleida: Pagès editors.
- MOLAS, Pere [et al.] (dir.) (2012). *Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, p. 415-416 (l'entrada de Ramon de Siscar Montoliu, feta per José Martínez Gázquez).
- PALOMAS, Joan. «Ferran de Sagarra i de Siscar». *Els Diputats de la Mancomunitat de Catalunya*. <<http://diputatsmancomunitat.cat/mancomunitat/vista-intermitja-veu/Sagarra%20i%20de%20Siscar,%20Ferran%20de>> [Consulta: 1 febrer 2019]
- PONS, J. M. (2001). *El sistema polític a Lleida durant els anys de consolidació del liberalisme censatari (1843-1868)*, tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- RIQUER, B. de (ed.) (1990). *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència entre 1866 i 1904*. Barcelona: Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROVIRA I GÓMEZ, S. (1998). «Els Montoliu tarragonins del segle XVIII». *Paratge: Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia*, núm. 9, p. 23-38.
- ROVIRA I GÓMEZ, S. «Plácido María de Montoliu y de Sarriera». Real Academia de la Historia. <<http://dbe.rah.es/biografias/46816/placido-maria-de-montoliu-y-de-sarriera>> [Consulta: 1 febrer 2019]
- SALVADOR, E. (coord.) (1989). *Les eleccions legislatives i municipals a Barcelona, 1810-1986. Context polític i resultats electorals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona; Fundació Jaume Bofill.
- YXART Y DE MORAGAS, J. (1946). *Estudio biográfico de Plácido María de Montoliu y de Sarriera, Marqués de Montoliu*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- La Vanguardia*, 21.05.1961, p. 9.
- VÉLEZ VICENTE, P. (200). *Els capdavaners del sal·vament, cura i estudi del patrimoni cultural de Catalunya*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 44.